

Globális tőkerendszer – nemzeti válaszok?

Frédéric Lordon: *A pénz markában. Válogatott cikkek.*
Budapest, Le Monde diplomatique – magyar kiadás, 2012

Ma, a globális kapitalizmus válsága közepette ismét felerősödik a rendszer bírálóinak hangja. E hangok közé tartozik Frédéric Lordon francia közgazdász. Lordon abba a vonulatba tartozik, amely most Európában politikai síkon is emelgeti fejét: az új francia elnök, François Hollande, a Görögországban egyre népszerűbb, választási sikereket is besöprő Alekszisz Ciprasz, a baloldali radikális erőket is integráló Szüriza szövetség vezetője egyaránt szemben áll az eddig alkalmazott neoliberais és a társadalom többségét negatívan érintő gazdaságpolitikával. Olyan Európát szeretnének, amelyben a politika a nemzeti igényekhez igazodik, a globális termelő- és pénztőke érdekeivel szemben nagyobb súlyt kap a bérből élő osztály érdeke, és amelyet jelen esetben a költségvetési szigor enyhítésével, a foglalkoztatást biztosító gazdasági növekedés támogatásával vélnek elérhetőnek.

Lordon kiváló a neoliberális globális kapitalizmus jelenségeinek szórakoztató, sőt éles nyelvű leírásában. Az euróválságról szólva megállapítja, hogy a különböző erejű nemzetgazdaságok számára az euró különbözőképpen hat, egyesek – mint például Németország – hasznot húznak belőle, míg mások – így például Görögország, Spanyolország, Portugália stb. – hátrányt szenvednek tőle. Lerántja a leplet az Euró Plusz paktumról, kihámozva annak körmönfont „újbeszél” fogalmazásából a lényegét. Tudja, hogy a tőke globális rendszerében, és magában az euróaktumban is a legfontosabb elem „a munkaerő költsége, vagyis a munkabér” („Euróaktum: hanyatlás minden téren”). Lordon rámutat a pénzügyi befektetőkön keresztül a külföldi hitelezőktől való függés hátrányaira, a belföldi megtakarításokra támaszkodó költségvetés-finanszírozás előnyeire („Az államadósság újraállamosításáról, avagy fordítsuk vissza a pénzügyi globalizációt!”), a globalizáció nemzeti szuverenitást elnyomó természetére („A deglobalizáció és ellenségei”). Lordon látja az országok közötti szabadkereskedelem álságos (mert az erőseknek kedvező) jellegét („»Protektionista veszély« – az értelmetlen teória”), bérlenyomó és piacromboló hatását, és azt is, hogy a tőzsde hogyan szakadt el eredeti funkciójától (a kis tőkék összegyűjtése a beruházások finanszírozása érdekében) és vált a gyors meggazdagodást ígérő spekuláció terepévé. („Zárjuk be a tőzsdéket!”) Pellengérré állítja a nyereszke-

désvágy következtében történő bérleszorítást, ami éppen a közelmúltban is keresletcsökkenést okozott és fellendítette a hitelezést. Kimondja, hogy a válságot kezelni hivatott megszorító politikákkal az állam teljes leépítésének programjáról van szó, a jóléti állam elszegényítéséről, „hogy ezután a magánosítási megoldások mintegy maguktól kínálkozzanak”. Rávilágít, hogy a válságkezelés csak a válságig vezető út folytatása, és a költségvetési szigor csak tovább mélyíti a krízist. („Sokk és ellensokk”)

Ezenközben azonban időnként némiképpen elragadtatja magát, elfeledkezik a közgazdásztól elvárható pontos tényleírás követelményéről. Amikor például kijelenti, hogy „Egyedül a tőzsde volt képes a társadalom szemléletmódjában, mentalitásában vagy legalábbis nagyon széles körben a villámgyors meggazdagodás vízióját gerjeszteni” („Zárjuk be a tőzsdéket!”) – holott rabló-hódító háborúk az első tőzsde megnyitása (1531, Antwerpen) előtt is léteztek, és nem kevésbé keltették, sőt bizonyították a villámgyors meggazdagodás lehetőségét. Vagy amikor azt állítja, „Nagyon is lehetséges, hogy épp a protekcionizmus gyorsítaná fel a bérnövekedést azáltal, hogy nem helyezné mindenek elé az exportot, hanem az adott ország a saját fejlődését erősítené meg, amely a stabil bérijövedelmek kiterjesztésére alapulna.” („A deglobalizáció és ellenségei”) Csakhogy mára a termelőerők mesze kinőtték a nemzeti kereteket. Vajon mit kezdene egy olyan kis ország, mint Írország a nemzetközi kereskedelem nélkül? Miből fedeznék az energiahordozókban, termőföldben, vagy akár fejlett technológiákban szegény országok belső szükségleteiket? Az importhoz pedig ellentételként exportra van szükség... Továbbá, a béremelkedést éppen az exportoffenzíva tette, teszi lehetővé sok országban, elég, ha csak Kínára gondolunk. Többek között erről szól a Béla Balassa és Paul Samuelson nevével fémjelzett hatás: a felzárkózó országokban az exportszektor termelékenysége jobban nő, mint a belföldre termelőké, ezért az exportszektorban a béremelkedés üteme nagyobb, ami viszont átgűrűzik a belföldi szektorokba. Ez egyébként inflációs hatással jár.

London szerint az export és az adott ország fejlődése ellentmondásban van, a béreket az országok közötti szabadkereskedelem nyomja le. Valóban megfigyelhető a bérek kiegyenlítődésének tendenciája, de ez a magasabb bérű országokban lefelé, az alacsony bérűek esetében felfelé haladó trendet takar. Továbbá: csak az országok közötti kereskedelem nyomja le a béreket, a belföldi kereskedelem nem? Vajon hogyan alakulnak a bérek egy zárt gazdaságban, ha nő a munkanélküliség, válság, vagy fejlettebb technológiák bevezetése okán? Ha London következetes lenne, megtiltaná az országon *belüli* szabadkereskedelmet is, tehát egyáltalán a piacot, vele a termelőeszközök magántulajdonlását. Ilyen messze azonban nem megy, belföldön csak a tőzsdét záratná be, hogy végre mindenki megtanulja, „pénzt csak munkával lehet keresni”. Vagyis a „pénz” az pénz, akár profit akár bér formáját ölti. Mindkettő munkából származik. Kivéve, ha a profit túl nagy, mert akkor nem. „Az egy dolog,

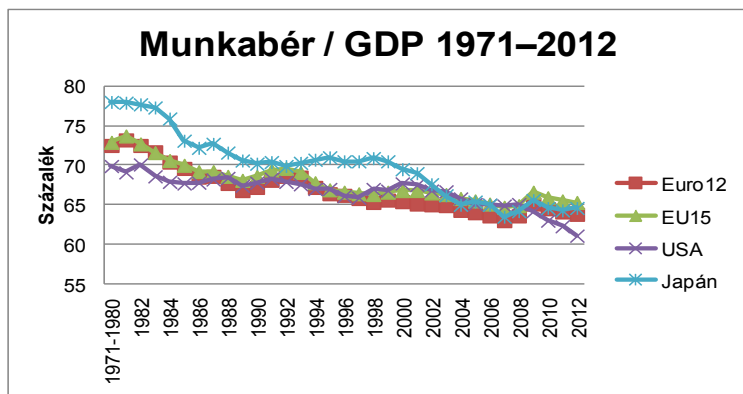
ha a vállalat alapításból meg akarunk gazdagodni, de az már megint más tészta, ha csak akkor adjuk erre a fejünket, ha aránytalanul nagymértékben gazdagodunk meg” („Zárjuk be a tőzsdéket!”).

Nem csoda ezek után, ha Lordon szerint az egész globalizációs probléma magjában hibásan keressük az „elvont” osztályellentéteket, hiszen „a rendszer működése szétrombolja a közös érdekeket és antagonisztikus viszonyokat alakít ki a különböző csoportok [pl. a kínai és a francia munkások – A. A.] között. Ezért át kell alakítani a rendszer működését (megszüntetni a tőzsdei finanszírozást, felerősíteni az újraelosztást), hogy megteremtjük a szétszakított egység újjáépítésének feltételeit, és *azután* lehet majd más alapvető érdekellentétek megoldási javaslatait felvetni.” („A deglobalizáció és ellenségei”) Felmerül a kérdés, hogyan maradhat meg bármiféle érdekellentét az „egység” megteremtése után? Mi bontotta meg ezt az „egységet” (ha volt), és egyáltalán miben áll ez az „egység”? Ha az első kettőre nem is, az utolsó kérdésre megadja a választ: az „egység” a nemzeti vagy (ennek szinonimájaként) népi szuverenitás, a nemzeti lét. A nemzeti létek között pedig kibékíthetetlen ellentmondások feszülnek. Lordon a globalizáció lényegét annak nemzeti piacokat és nemzeti politikát maga alá rendelő hatásában leli meg: „végeredményben a globalizáció nem más, mint a mindent felölelő piacosítás révén a szuverenitás bomlasztása. Ennek fényében pedig az antiglobalizáció nem más, mint a politika visszatérése, a döntések újbóli átpolitizálása”. („Az államadósság újraállamosításáról...”) A nemzeti sajátosságok örökkévalók, „a termelés társadalmi keretei leküzdhetetlenül különbözőek” – állítja Lordon. Valóban, a történelmi-kulturális hagyományok mély nyomokat hagynak egy-egy ország életén, de vajon nem éppen a sokat bírált neoliberalizmus volt-e, ami megmutatta, hogy milyen könnyen lehet uniformizálni a termelés társadalmi kereteinek jó részét? És ha egy részüket lehet, akkor lehet a többit is, ha nem is uniformizálni, de megszűntetve-megőrizni, vagyis a kooperációt gátló szerepüket kiküszöbölni. Ennél több nem is kell. Ami ezen felül marad, az csupa érdekesség, folklór, inspiráló különbség, közös kincs.

Lordon szerint a globalizációra a nemzeti piacok feletti ellenőrzés visszaszerzése a válasz, vagyis a nemzet (amely, ne feledjük, nemzeti tőkéből és nemzeti munkából áll) érdekközösségének újjáépítése. Kérdés az, mikor volt közös érdeke a nemzeti tőkének és a nemzeti munkának, ha egyszer – mint azt Lordon is tudja – a kulcsproblémát a bérek jelentik?

Egészen pontosan, a számok tükrében arról van szó, hogy a munkakompensáció (röviden bér) aránya a létrehozott új értékből, (a GDP-ből) már a hetvenes évek óta folyamatosan csökken.

Az USA, Japán és a legfejlettebb 15 európai ország esetében 1971 és 1980 között a bér/GDP arány átlagosan 70–78% között volt, napjainkban azonban már csak 60–65% között. Ennek magyarázata az, hogy a piacon (bármilyen, akár nemzetközi, akár nemzeti piacon) a tőkés vállalat megmaradásának alfája az egységköltség, különösen a bérarány

leszorítása. Amelyik vállalat ebben alulmarad versenytársaival szemben, az kihullik. Ezzel együtt jár az új érték profitrésének felhalmozódása a tőketulajdonosok kezében, amit Marx a tőkefelhalmozás törvényszerűségének nevezett.

Hogyan lehet ezt meggátolni? Lordon merész javaslatai a *túlzott* felhalmozódás megakadályozására vonatkoznak. Ilyen például a tőzsde bezárása, vagy a hitelező és a hitelfelvevő profiton való osztozása a hitelkamat helyett (ami nagyon hasonlít a kamat nélküli iszlám bankokban alkalmazott megoldásokra). „Merthogy nem kell sok képzelőtehetség ahhoz, hogy olyan kamatlábat képzeljünk el, amely immáron nem fix, hanem a *profit bizonyos százalékában* kerül meghatározásra, időnként pedig (felfelé) felülvizsgálható a vállalat életciklusának első szakaszában.” („Zárjuk be a tőzsdéket!”) Nem általában kell tehát megakadályozni a társadalmilag előállított termelőeszközöknek a tulajdonos osztály kezében való koncentrálódását, hanem csak lassítani, korlátozni kell ezt a folyamatot, hogy a *túlzott* kapzsiság ne kapjon teret.

E gondolati körben maradva érthető, hogy Lordon szerint az osztályellentétek nem mindig meghatározók. „Nem szabad [...] kizárólag kedvenc ellentétünkre [az osztályellentétre – A. A.] összpontosítanunk. Ha azt szeretnénk megtudni, létezik-e olyan ellentét, amelynek elsőbbsége van a többihez képest, azt kell mondanunk, hogy erre a kérdésre nincs általánosan érvényes válasz, hiszen a mindenkori kapitalizmus sajátos struktúrája a meghatározó.” („A deglobalizáció és ellenségei”). Ugyanakkor mégiscsak van meghatározó ellentét Lordon szerint: Például a francia és a kínai dolgozók között „objektív érdekellentét feszül”. „Csak ha megszabadítjuk egy ország dolgozóinak érdekeit az egyenlőtlen szabadkereskedelem által okozott érdekellentétek viszonyai közül, fejlődhet ki a nemzetek közötti átfogó horizontális szolidaritás, amelyben az osztályérdekek érvényesülését a nemzeti érdekek elé lehet helyezni.”

(„A deglobalizáció és ellenségei”). Ezért hát Lordon több helyütt érvel a nemzeti szuverenitás visszaszerzését, mint az osztályellentétek megoldásánál is sürgősebb feladatot teljesíteni hivatott protekcionizmus mellett.

A kereskedelem és a politika nemzeti keretekbe történő visszavételén túl a deficitfinanszírozás „visszaglobalizálása” („újraállamosítása”) mellett is érvel, a köztudottan magas (a GDP 200 százalékaival felérő), de a belföldi megtakarításokból finanszírozott japán államadósságra hivatkozva („Az államadósság újraállamosításáról...”). Így lehet kiküszöbölni az adóssal szemben feltételt állító nemzetközi pénzügyi közvetítő intézményeknek való kiszolgáltatottságot. Lordon meglepő módon nem írja le, de nyilván az IMF-re és az Európai Központi Bankra, esetleg a hitelező országokat tömörítő Párizsi Klubra, és a magánhitelezők, kereskedelmi bankok Londoni Klubjára gondol. Lordon maga is elismeri azonban, hogy ez a megoldás csak ott lehetséges, ahol a belföldi megtakarítások nagyok, mint például Franciaországban. Az adósságkrízis általános megoldásához viszont ez nem visz minket közelebb.

Frédéric Lordon tehát a következő receptet javasolja a globalizáció problémáira: nemzeti egység, szuverén nemzeti politika, protekcionista piacvédelem, belföldi adósságfinanszírozás megtakarításokból és/vagy inflációval (pénzteremtéssel), a tőzsdék bezárása, a profit korlátozása, illetve „terítése” az osztalékplafon és hitelkamat profithoz kötése révén. Végző soron tehát – a túlzott vagyonok elleni némi felhanggal együtt – semmi rendkívülit nem mond, mint azt, hogy a globalizációra az orvosság a globalizáció előtti korba való visszatérés.

Frédéric Lordonból sugárzik a hazaszeretetet, a nagy belföldi piacú, emberi és anyagi erőforrásokban gazdag, impozáns történelemmel és saját kultúrával rendelkező Franciaország szeretete. Ez a szeretet itatja át közgazdasági alapállását is, óhatatlanul mindent egy ilyen tulajdonságokkal rendelkező ország szemszögéből néz. Ahol elég nagy a belső piac és elég fejlett a technológia, hogy a protekcionizmus (legalábbis elvileg) működhessen, ahol a belföldi megtakarítások elegendőek a költségvetési hiány finanszírozásához, ahol a jóléti állam igen fejlett és az ellene irányuló támadások igen fájdalmasak, ahol a nemzeti kulturális értékeket menteni kell a globalizáció uniformizáló hatásától stb. Bár tud a „szabadverseny” egyenlőtlenítő mechanizmusairól általában, ezekkel csak mint francia törődik, meg sem említve a francia múlt és jelen más, gyengébb országokra gyakorolt fejlődésgátló, jövedelemelszívó hatását. E tekintetben szimptomatikusak következő sorai: „Egyáltalán nem igaz [...] hogy a jól beállított és szerződésekkel szabályozott protekcionizmus ártana a fejlődő országok dolgozói érdekének – csak megjegyezzük, hogy ezekben a vitákban a saját nemzetünk alkalmazottainak érdekeit sosem említik meg, mintha az nem is számítana.” („A deglobalizáció és ellenségei”).

Talán ezért is nem emeli be elemzésébe a kérdést, ugyan mi lenne a francia gazdaság erejét adó nagyvállalatokkal (és így azok alkalmazot-

taival), ha nemzetközi tevékenységüket és profittermelő képességüket az állam gátolná, és mi lenne az állammal, ha ezt tenné velük.

A nyugati globalizációkritika fő árama a fejlett, magas életszínvonalat biztosító jóléti államok polgárainak, a világ munkásarisztokráciájának világképét tükrözi. Azokét, akik a globálissá vált kapitalizmus centrum–periféria viszonyait nem értik, de ha igen, akkor sem akarják orvosolni. Akik azt hiszik, a kizsákmányolásnak a tőkefelhalmozással járó fokozódása őket nem érintheti, akik számára a jóléti állam elkerülhetetlen lebontása nem szükségszerű, akik féloldalas tapasztalataik és hiányos tudásuk alapján hisznek a „jó kapitalizmusban” (és abban, hogy ez mindig jár nekik).

Ez a romantikus antiglobalizmus azonban légvárakat épít. Rabja a maga közvetlen tapasztalati világának, amely nem engedi meg számára, hogy bizonyos általános összefüggésekre ráébredjen. Például arra, hogy a tőke nem megzabolázható. Csak annyi kell hozzá, hogy felismerjük: a dolgoknak megvan a maguk természete. Ez az eszmélés egyáltalán nem lehetetlen. Nincs olyan nép, amelynek fiai ne lennének képesek rá, mert ez a képesség a történelmi gyakorlat jóvoltából átível minden kulturális különbségen, hogy ne mondjuk, minden „nemzeti” kultúra része. Elsőként a francia kulturális örökségből hozva egy példát: Antoine de Saint-Exupéry híres Kis Hercege minden reggel kigyomlálja (nem hagyja nőni, és nem derékban levágja, hanem kigyomlálja) bolygóján a majomkenyérfa-hajtásokat, mert tudja, ha megnőnek szétroppantják a bolygót. A magyar történelemben pedig, még előbb, a költő-forradalmár, Petőfi Sándor, kora osztálytársadalmának igazságtalanságait a következő logika mentén vélte megoldhatónak:

„Kaszálhatod a fűt világvégeig,
Holnap kinő az, ha ma lenyesik.
Tördelheted le a fa lombjait,
Idő jártával újra kivirít;
Tövestül kell kitépni azokat –
Akasszátok fel a királyokat!”

Hivatkozások

F. Lordon cikkei:

„»Protekcionista veszély« – az értelmetlen teória.” <http://magyardiplo.hu/kezdlap/786-protekcionista-veszely-az-ertelmetlen-teoria>

„A deglobalizáció és ellenségei.” <http://www.magyardiplo.hu/component/content/?view=article&id=576>

„Az államadósság újraállamosításáról, avagy fordítsuk vissza a pénzügyi globalizációt!” <http://magyardiplo.hu/2010-augusztus/232-az-allamadosag-ujraallamositasarol-avagy-forditsuk-vissza-a-penzuegyi-globalizaciot>

„Európaktum: hanyatlás minden téren.” <http://magyardiplo.hu/kezdlap/492-europaktum-hanyatlas-minden-teren>

„Sokk és ellensokk.” <http://magyardiplo.hu/component/content/?view=article&id=187>

„Zárjuk be a tőzsdéket! – Ha bezár a börze...” <http://magyardiplo.hu/2010-aprilis/190-zarjuk-be-a-tzsdek-et-ha-bezar-a-boerze->

